

УДК 314.1

Гудзь М.В.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри управління персоналом і економіки праці
Запорізького національного технічного університету*

Гавриленко А.М.

*студентка
Запорізького національного технічного університету*

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ: СПОСОБИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

DEMOGRAPHIC SITUATION IN ZAPOROZHYYE REGION: METHODS AND WAYS TO OVERCOME

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено дослідження демографічної ситуації в Запорізькому регіоні з використанням аналітичних методів оцінювання стану природного та міграційного руху населення, його кількості, статевікового розподілу. Визначено головні проблеми демографічної ситуації в Запорізькому регіоні та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: економіка регіону, демографія, населення, міграція, народження, смертність.

АННОТАЦИЯ

В статье выполнено исследование демографической ситуации в Запорожском регионе с использованием аналитических методов оценивания состояния естественного и миграционного движения населения, его количества, половозрастного распределения. Определены главные проблемы демографической ситуации в Запорожском регионе и предложены пути их решения.

Ключевые слова: экономика региона, демография, население, миграция, рождение, смертность.

ANNOTATION

In the article the study of the demographic situation in the Zaporozhye region is in analytical methods for evaluating the state of migration and population, its number, gender and aged distribution. The basic problems of demographic situation in the Zaporozhye region and proposed solutions.

Keywords: region's economy, demography, people, migration, births, deaths.

Постановка проблеми. Розгляд стану та перспектив розвитку демографічної ситуації на прикладі конкретного регіону дає можливість прогнозувати негативні тенденції й виявляти проблеми в якісному складі населення та сприяти формуванню ефективної регіональної політики щодо соціально-демографічного розвитку тієї чи іншої території. Враховуючи демографічну кризу, в якій знаходиться Україна, дослідження демографічної ситуації регіонів є дуже актуальним задля пошуку шляхів її покращення. Це в повній мірі стосується й демографічного стану Запорізького регіону, який має негативні тенденції до скорочення приросту населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Детальні дослідження демографічної ситуації на рівні України та її регіонів здійснювали чимало українських вчених. Зокрема, у працях О.П. Зоря аналізується вплив демографічного стану в Україні в умовах глибокої трансформаційної економічної кризи та окремих аспек-

тів якості життя населення. О.М. Перебийніс здійснив визначення основних проблем у демографічній сфері, на вирішення яких мають бути спрямовані регулятивні заходи держави. Г.В. Воропаєвим досліджено роль та місце народжуваності як фактору формування майбутнього української нації, проаналізована демографічна ситуація в Україні та її динаміка, розглянуто причини урбанізації та проблема повернення населення у села.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Існує достатня розробленість загальнонаукової проблематики й основних напрямів розвитку соціально-демографічної ситуації в Україні, але недостатньо розглядалися вузькорегіональна проблематика демографічного розвитку, основні тенденції й специфіка змін в структурі народонаселення, зокрема, Запорізької області. Питання наукового дослідження і прогнозування демографічної ситуації в Запорізькій області на сьогодні є маловивченим, тому обумовлена тема потребує додаткового дослідження теоретичних і методологічних підходів щодо аналізу сучасної демографічної ситуації в області, дослідження її проблем та напрямів їх подолання.

Мета статті полягає в аналізі демографічної ситуації в Запорізькій області та пошуку шляхів її покращення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою могутності держави є населення, його соціальне самопочуття та розвиток, тому демографічний фактор є важливою передумовою економічного, інтелектуального, політичного розвитку будь-якої країни як самостійна складова фундаменту, на якому тримається суспільство. Він поєднує взаємозв'язок темпів і пропорцій суспільного розвитку з кількісними та якісними характеристиками населення (його чисельністю, статевіковою, сімейною структурами, а також з динамікою народжуваності, смертності, міграцій, станом здоров'я, розселенням тощо). Населення є суб'єктом суспільного розвитку, носієм усіх соціальних відносин і відтворюється на розширеній чи звуженій основі [5, с. 1].

Демографічний стан та його зміни акумулюють вплив широкого кола соціальних, економічних, суспільно-політичних, екологічних чинників – як скороминущих, так і довгострокових, тих, які пов'язані зі специфікою суспільно-історичного розвитку країни, та тих, що викликані соціальними зрушеннями, які вона переживає нині [3, с. 90].

Демографічна криза, яка особливо далася взнаки після здобуття Україною незалежності, стала закономірним наслідком розвитку негативних тенденцій, що проявились у радянському минулому, таких як високий рівень урбанізації, що спричинив зниження народжуваності, нестабільна економічна ситуація і, як наслідок, економічна криза 90-х років та багато інших негативних соціальних тенденцій. Всі ці чинники призвели до постійного скорочення рівня народжуваності й тривалості життя і зростання смертності, яке поєднувалося з посиленням процесу «старіння нації» [1].

Інформація про демографічну ситуацію в країні, зокрема, про чисельність і статевовіковий склад населення, є основною складовою щодо розробки ефективних стратегій усіх видів політики (від фіскальної та економічної до соціальної та екологічної), що здійснює кожна держава в контексті сучасних глобалізаційних процесів. Зрозуміло, що й Україна за таких обставин, в процесі усвідомлення свого місця у світовому співтоваристві не є виключенням.

Складовими демографічної ситуації країни є демографічна ситуація на рівні кожного регіону, з яких складається Україна. На сьогодні населення є головною продуктивною силою, а також основним споживачем матеріальних благ. Темпи та пропорції економічного розвитку регіону, зокрема, обсяги виробництва та споживання, їх зміни, істотно залежать від чисельності населення, його вікової, освітньої, професійної та соціальної структур, чисельності трудових ресурсів.

Динаміка чисельності та складу населення регіону характеризується значною мірою невизначеності: процеси народжуваності, смертності та міграції мають стохастичний характер. На їх кількісний перебіг впливає багато прихованих чинників, які складно виявляти та кількісно виміряти.

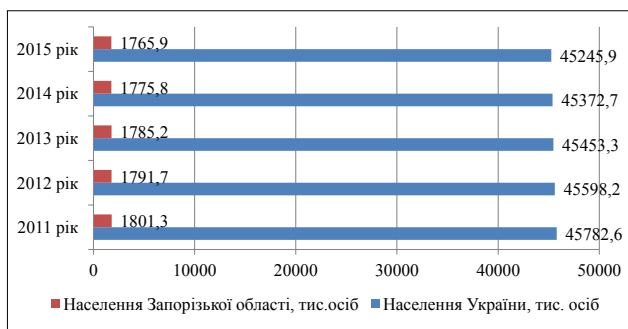

Рис. 1. Демографічна ситуація в Запорізькій області та Україні на 1 січня

Отже, розглянемо чисельність наявного населення Запорізької області та України (рис. 1).

Демографічна ситуація в Запорізькій області свідчить про те, що за період 2010–2014 рр. чисельність населення скоротилася на 45,8 тис. осіб. Це призводить до дефіциту трудових ресурсів, негативно впливає на ринок праці, що є проявом демографічної кризи.

На 1 січня 2012 р. в області, за даними Головного управління статистики у Запорізькій області, проживало 1 791,7 тис. осіб (9-е місце по Україні, 3,9%). Населення Запорізької області на 1 січня 2015 р. становило 1 765,9 тис. осіб, що становить 4,1% від населення України, у тому числі міське – 1 362,3 тис. осіб (4,6%), сільське – 403,6 тис. осіб (3,0%). Середня щільність населення складає 64,9 осіб на км². Система розселення області є досить типовою для регіонів України. Населення Запорізької області концентрується у містах, відтак, значна частина районів має відносно низький рівень урбанізації (районні центри є невеликими містами чи селищами міського типу). Рівень урбанізації по області – 77,1%, що вище за середній по Україні (69%).

Графічні дані щодо чисельності наявного населення Запорізької області відповідно до місцевості проживання за 2010–2015 рр. представлено на рис. 2.

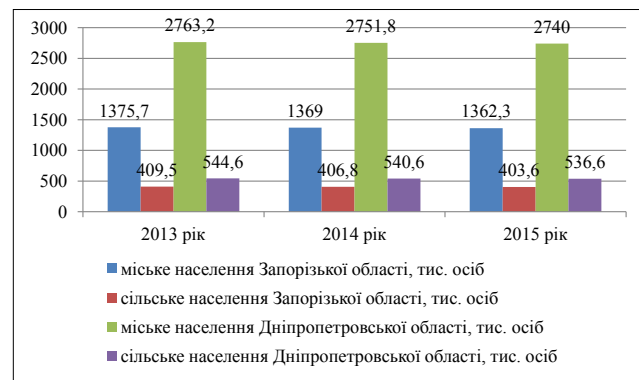

Рис. 2. Чисельність наявного населення Запорізької та Дніпропетровської областей відповідно до місцевості проживання

З рис. 1 можна зробити висновок, що протягом всього аналізованого періоду чисельність міського населення перевищувала сільське. Також слід відзначити щорічне скорочення чисельності як міського, так і сільського населення.

Розподіл населення за статтю є важливою характеристикою, оскільки у суспільному виробництві існують види робіт, де переважно використовується або жіноча, або чоловіча праця. Вчені вважають, що нижча частка чоловіків у складі населення зменшує чисельність трудових ресурсів, оскільки юридичний і фактичний періоди трудової діяльності чоловіків вищі, ніж у жінок.

Дані таблиці 1 свідчать, що питома вага чоловіків щорічно зростає, проте в дуже низьких

Таблиця 1

Чисельність населення Запорізької області з розподілом за статеву ознакою

Рік	Чисельність постійного населення				
	всього, тис. осіб	чоловіки, тис. осіб	питома вага, %	жінки, тис. осіб	питома вага, %
2010	1810,9	825,3	45,57	985,6	54,43
2011	1800,5	820,8	45,59	979,7	54,41
2012	1790,9	816,4	45,59	974,5	54,41
2013	1784,5	814,2	45,63	970,3	54,37
2014	1775	810,1	45,64	964,9	54,36
2015	1765,1	805,9	45,66	959,2	54,34

Таблиця 2

Чисельність постійного населення Запорізької області за віковими групами

Рік	Чисельність постійного населення							
	Всього	0–15 років	0–17 років	16–59 років	15–64 років	18 років і старше	60 років і старше	65 років і старше
2010 р., тис. осіб	1810,9	253,3	294,10	1170,5	1282,20	1516,8	387,1	293,4
Питома вага, %	100,00	13,99	16,24	64,64	70,80	83,76	21,38	16,20
2011 р., тис. осіб	1800,5	253	290,50	1156,8	1280,50	1510	390,7	284
Питома вага, %	100,00	14,05	16,13	64,25	71,12	83,87	21,70	15,77
2012 р., тис. осіб	1790,9	253,8	288,50	1142,1	1270,30	1502,4	395	282,9
Питома вага, %	100,00	14,17	16,11	63,77	70,93	83,89	22,06	15,80
2013 р., тис. осіб	1784,5	256,1	289,30	1128	1261,70	1495,2	400,4	281,9
Питома вага, %	100,00	14,35	16,21	63,21	70,70	83,79	22,44	15,80
2014 р., тис. осіб	1775	258,6	289,80	1111,3	1247,90	1485,2	405,1	282,6
Питома вага, %	100,00	14,57	16,33	62,61	70,30	83,67	22,82	15,92
2015 р., тис. осіб	1765,1	262,9	292,00	1092,2	1227,40	1473,1	410	288,1
Питома вага, %	100,00	14,89	16,54	61,88	69,54	83,46	23,23	16,32

показниках, відповідно, питома вага жінок дещо зменшується.

Зміна співвідношення між віковими групами та розподілу населення за статтю суттєво впливає на виробництво, розподіл та споживання матеріальних благ та послуг, соціальну сферу.

Питома вага чоловіків протягом 2010–2015 рр. складала приблизно 45%, а жінок – 55%. Тобто питома вага жінок перевищує питому вагу чоловіків на 10%.

Отже, статевий склад населення області характеризується стабільною перевагою жінок у його загальній кількості. На кожну 1 000 жінок області станом на 01.01.2014 р. в середньому припадає 840 чоловіків.

Вікова структура населення залежить від збільшення тривалості життя, рівня народжуваності, процесів міграції, генетичних особливостей популяції. У зв'язку з цим прийнято розрізняти так зване «старіння знизу», яке визначається зменшенням частки дітей унаслідок зниження народжуваності, та постаріння «зверху» – ріст кількості населення в старших вікових групах.

Щодо розподілу населення за статтю та віком, в Запорізькій області відбувається старіння населення лише «зверху», за рахунок зростання чисельності людей похилого віку. В той же час відбувається постійне незначне збільшення питомих ваги дітей у результаті зниження народжуваності. Так, якщо на 1 січня

2010 р. кількість дітей у віці 0–15 років складала 253,3 тис. осіб, то у 2015 р. цей показник склав 262,9 тис. осіб.

У ході дослідження нами було встановлено, що у віці старше 65 років відбулась протилежна тенденція, та кількість осіб цієї вікової категорії на 1 січня 2010 р. та 2015 р. складала 293,4 та 288,1 тис. осіб відповідно.

Отже, відбувається щорічне зростання числа пенсіонерів, тобто чисельності населення старше 60 років. Також слід відзначити перевищення цієї вікової групи над віковою групою 0–15 років.

Відтворення населення є одним із головних процесів відтворення суспільства. Тенденції щодо процесів відтворення населення в кількісній градації дають показники народжуваності та смертності, що представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

Природний рух населення у Запорізькій області, на 1 000 населення

Рік	Кількість живонароджених	Кількість померлих	Природний приріст, скорочення
2010	10	15,8	-5,8
2011	10,1	15	-4,9
2012	10,6	14,8	-4,2
2013	10,2	14,9	-4,7
2014	10,6	15,7	-5,1

Аналізуючи показники таблиці 3, слід зазначити, що в цілому загальна кількість померлих осіб перевищує загальну кількість народжених, така негативна тенденція спостерігається як по Україні, так і по Запорізькій області.

На теперішній час міграція набуває масштабних розмірів, вона має суттєвий вплив на всі соціальні та економічні процеси життєдіяльності окремих регіонів та країн цілком.

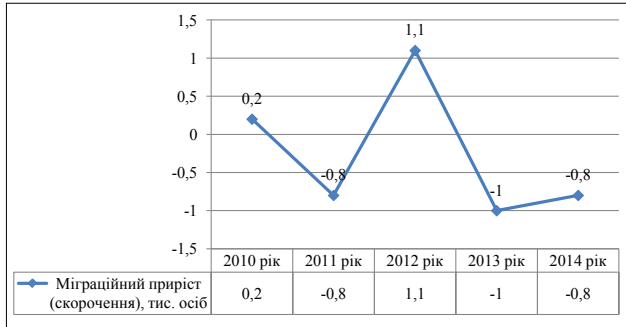

Рис. 3. Характеристика міграційного приросту (скорочення) у Запорізькій області

Як свідчать дані рис. 3, в Запорізькій області у 2010 р. та 2012 р. спостерігався міграційний приріст, останні кілька років відбувалось скорочення.

Безробіття та не виплати зарплатні дещо втратили значення мотиваційних факторів міждержавної міграції. Натомість виїздити за кордон примушує стан у матеріальному забезпеченні робочої сили, коли роботу знайти можна, але прожити на запропонований зарібок чи вирішити за рахунок нього життєво важливі матеріальні проблеми – неможливо. Тому робоча сила в умовах глобалізації економіки стає більш мобільною, має ширші можливості знайти більш прийнятні умови роботи за показниками матеріального забезпечення.

Шляхами подолання проблем демографічних процесів та покращання демографічної ситуації в Запорізькому регіоні можна визначити:

- підвищення інноваційного розвитку регіону задля збільшення фінансових інвестицій в регіон з метою збільшення робочих місць та підвищення заробітних плат населення;
- зростання соціального добробуту населення регіону;
- покращання якості та стандартів медичного обслуговування;
- здешевлення вартості дитячих речей, особливо памперсів, дитячого харчування з метою спонукання населення до народження більшості дітей;
- зосередження уваги на малозабезпечених верствах населення й старшому поколінні через розвиток мережі служб соціального сервісу та

медичного обслуговування громадян похилого віку;

- зниження смертності у працездатному віці;
- зменшення міграційного відтоку населення, зокрема, з обласного центру й малонаселеної сільської місцевості через створення робочих місць;
- відтворення аграрних підприємств з метою збільшення робочих місць та добробуту сільського населення.

Переселенці з Донецьку позитивно вплинули на демографічну ситуацію в Запорізькому регіоні, адже закономірним є факт переважання у механічному русі населення переміщень представників молодших вікових груп, що означає зростання можливості покращання демографічної ситуації в Запорізькому регіоні.

Висновки. Таким чином, демографічна ситуація, як прояв особливостей відтворення населення за основними його процесами, в Запорізькій області характеризується як несприятлива. Проведений аналіз дозволяє окреслити наступні тенденції демографічного розвитку регіону:

- зниження народжуваності;
- негативні явища у формуванні та розвитку сім'ї;
- негативне регулювання міграційних процесів.

Зазначені проблеми демографічного розвитку мають прояв, в тій чи іншій мірі, в кожному місті, селищі, районі Запорізької області, де спостерігається звуження демографічної бази відтворення трудового потенціалу внаслідок трудової еміграції населення працездатного віку, відбувається скорочення тривалості життя, погіршення вікової структури й в перспективі – скорочення народонаселення й трудових ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Воропаєв Г.В. Народжуваність як основний фактор формування майбутнього української нації / Г.В. Воропаєв // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 3.
2. Головне управління статистики у Запорізькій області. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>.
3. Дуран М.М. Демографічна ситуація Закарпатської області як фактор демографічного розвитку міст регіону / М.М. Дуран, Л.М. Федоришина // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 3(20). – С. 173–179.
4. Зоря О.П. Демографічний стан в Україні в умовах глибокої трансформаційної економічної кризи / О.П. Зоря // Грані. – 2015. – № 2. – С. 89–92.
5. Перебийніс О.М. Демографічні процеси в Україні як об'єкт державного регулювання / О.М. Перебийніс // Теорія та практика державного регулювання. – 2011. – № 3. – С. 1–6.